

Hacı Bayrâm-ı Velî'nin İsteğiyle Yapılan Bir Tercüme: İnce Bedreddin ve Tercüme-i Lemaât'ı*

Ercan ALKAN**

Özet

Kendisine nispet edilen beş nutk-ı şerîf dışında Hacı Bayrâm-ı Velî'nin günümüze intikal eden herhangi bir eseri yoktur. Fakat o eser vermeksizin müessir olabilmiş, tesir ve nüfuz alanı bulabilmiş bir sûfidir. Ayrıca klasik tasavvufî metinlere de ilgisini esirgememiş hatta bazı tasavvufî eserleri sohbetlerinde mütalaa etmiştir. Bu eserlerden birisi de Anadolu coğrafyasında XIII. yüzyılda kaleme alınan Fahreddîn-i Irâkî'ye ait *Lemaât* adlı eserdir. Sohbetlerinde *Lemaât*'ın rumuz ve esrârından söz eden Hacı Bayrâm'ın Arapça ve Farsçaya âşinâ olmayan dervişlerinin üzüntülerini gidermek amacıyla Hacı Bayrâm'ın yakın çevresinde bulunan İnce Bedreddin tarafından bu eser, Türkçeye tercüme edilmiştir. *Lemaât* tercümesi Hacı Bayrâm'ın ve çevresindeki ilk Bayrâmî neslin tasavvufî birikime olan ilgisini ve irtibatını göstermesi açısından dikkat çekici bir örnektir. Dolayısıyla makalede bu eserin muhtevâsı ve bu muhtevâdan hareketle Bayrâmîlik üzerindeki hâkim tasavvufî geleneğin ana unsurları tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Hacı Bayrâm-ı Velî, Bayrâmîlik, İnce Bedreddin, Fahreddîn-i Irâkî, Lemaât.

A Translation made upon Haji Bayram Wali's request: Ince Badr al-Din and His Translation of Lama'at

Abstract

No written works of Haji Bayram Wali reached us apart from the five *nutq-i shari'fs* (sufi poems) attributed to him. However, Haji Bayram Wali is a renowned Sufi who had a profound impact without writing any work and had a great influence upon and interest among the public. Moreover, he was deeply interested in classical Sufi texts and even examined some of them in his private discussions. One of these works is the *Lama'at of Fakhr al-Din 'Iraqi*, written in Anatolia in 13th century. Haji Bayram Wali mentioned the symbols and secrets of Lama'at in his sermons; Ince Badr al-Din, who was among the disciples of Haji Bayram Wali, translated it into Turkish in order to eliminate the grief of the dervishes who had difficulties with Arabic and Persian expressions. The translation of *Lama'at* is quite interesting in that it demonstrates the interest and relation of Haji Bayram Wali and first generation of Bayramiyya order around him towards the Sufi experience. Thus, we will try

* Bu metnin ilk hâli Ankara'da 14-16 Aralık 2012 târihlerinde "Hacı Bayram-ı Velî Uluslararası Sempozyum"unda tebliğ olarak sunulmuştur.

** Arş. Gör., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (alkanercan@gmail.com)

to determine the content of this work and also the main elements belonging to Sufi tradition dominating Bayramiyya order via the content of this work.

Key words: Haji Bayram Wali, Bayramiyya, Ince Badr al-Din, Fakhr al-Din 'Iraqi, Lama'at.

I. Giriş

Fahredden-i Irâkî (ö. 688/1289), Sadreddin Konevî'nin (ö. 673/1274) sohbet halkasına erişmiş, feyz bahşeden nazarlarına mazhar olmuş sûfilerdendir. Bu sohbet halkasında tasavvufun yüksek konuları söylenir, *Fusûsu'l-hikem* okunur ve İbn Fârız (ö. 632/1234) *Divân*'ı mütalaa edilirdi. Irâkî içinde bulunduğu bu meclisin bereketiyle *Lemaât* isimli eserini kaleme almıştır.¹ Eser Sadreddin Konevî'ye takdim edildiği zaman, Konevî *Lemaât*'ı adeta *Fusûs*'un özü olduğunu söyleyerek övmüştü. Benzer şekilde XV. yüzyılda Hacı Bayrâm-ı Velî'nin (ö. 833/1430), İnce Bedreddin'in deyimleriyle "has sohbetleri"nde, yani havassa yönelik yaptığı sohbetlerde –ki bu sohbetleri Lâmiî Çelebi (ö. 938/1532) "gayet müessir idi, çok kimseyi zirve-i velâyete eriştirmiştir"² şeklinde tavsîf etmiştir–, bu eser okunmuş ve bu sohbetin bir semeresi olarak *Lemaât* tercümesi ortaya çıkmıştır. Hacı Bayrâm'ın sohbetlerinin ve himmetlerinin beslediği tasavvuf literatüründe pek çok eser vardır.³ Yazıcızâde Mehmed (ö. 857/1453) ve Ahmed Bîcân (ö. 870/1466'dan sonra) kardeşlerin telifleri, Akşemseddîn'in eserleri ve yine Hacı Bayrâm'ın isteği üzere çevrilen bir diğer Farsça tasavvuf klasığı de, Elvân-ı Şîrâzî'nin (ö. 829/1426'dan sonra) *Gülşen-i Râz* tercümesi de bunlar arasında zikredilebilir.⁴

1 Bu dönemde Konevî'nin çevresinde bulunan diğer zevat için bk. Mikail Bayram, *Sadrü'd-din-i Konevî –Hayatı, Çevresi ve Eserleri–*, İstanbul: Hikmetevi Yay., 2012, s. 130-131.

2 Abdurrahmân Câmî, *Nefahâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds*, Tercüme ve Şerh: Lâmiî Çelebi, İstanbul, 1289, s. 683.

3 Sûfiler pîrlerin sohbetini feyiz ve mârifet için vazgeçilmez bellemişler, bu sohbetler sonucu pek çok fikir ve eser ortaya çıkmıştır. *Nefahât*'taki şu satırlar, sûfilerin sohbet meclisleriyle ilgili hassâsiyetlerinin güzel bir ifadesidir: "Şeyhü'l-İslâm [Hâce Abdullah Ensârî Herevî] şöyle demiştir: Bu yolun pîrlerini görmek sûfiler topluluğunun sünnetidir. 'Falan pîri görmüştür, filan şeyhle sohbet etmiştir' şeklinde söylenen sözler, o mertebeye erişen kişiler hakkında söylenmektedir. Yine o şöyle demiştir: Şeyhlerin cemâlini görmeyi ganimet bilmek gerekir. Zirâ pîrlerin yüzünü görme fırsatı kaçarsa onu telâfi etmek mümkün olmaz; o daima bulunan bir şey değildir. Arafat'ta vakfenin her yıl tekrarı olur; ama onların yüzünü görmekse her zaman olmaz. Onu kaybedenin tekrar bulması mümkün değildir." Câmî, *Nefahât*, s. 373.

4 Mustafa Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları –Tarikatlar, Tekkeler, Şeyhler–*, İstanbul: Dergâh Yay., 2005, s. 161.

I. Hacı Bayram'ın Halifesi ve *Lemaât* Mütercimi İnce Bedreddin

Hacı Bayram-ı Velî'nin Bedreddin ismini taşıyan iki halifesi⁵ vardır. Birinin lakabı İnce (Dakık), diğersinin ise Kızıl ya da Kızılca'dır (Ahmer). Gerek sûfî biyografilerinde gerekse o döneme dair kaleme alınan eserlerde her iki Bedreddin'in hayatlarına ilişkin pek fazla bilgi yoktur, bunun yanısıra her iki sûfinin isim benzerlikleri, –haklarında zaten pek az bilgi olan– yaşamöykülerinde bir takım karışıklıkların, iç içe geçmelerin ve örtüşmelerin meydana gelmesine, dolayısıyla da bu durum bizler için kimi muğlaklıkların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Şöyle ki döneme en yakın müelliflerden Lâmiî Çelebi, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin terceme-i hâlinde halifelerinin isimlerini⁶ bir bir sayarken ismen İnce Bedreddin'i anar ve fakat bunun dışında hayatı hakkında herhangi bir bilgi vermez.⁷ Benzer şekilde Taşköprizâde Ahmed Efendi (ö. 968/1561) Şeyh Bedreddin'i "ed-Dakık (İnce)" lakabıyla andıktan sonra, kendisinin Hacı Bayrâm-ı Velî'nin sohbetinde bulunduğu ve bu sohbetler sâyesinde yüce makâmlara erişip büyük kerâmetlere nâil olduğunu dile getirir.⁸ Nev'îzâde Atâî (ö. 1045/1635), *Şekâik*'a yazdığı zeyilde mezkûr bilgileri biraz daha genişleterek İnce Bedreddin'in Ebû Hâmid ile birlikte Acem ülkesinden diyâr-ı Rûm'a (Anadolu) geldiğini, ancak seyr ü sülûkünü Hacı Bayrâm-ı Velî'nin nezâretinde tamamladığını, Lârende (Karaman) ve Bursa civârında çok sayıda dervişinin (fukarâ) bulunduğunu ve kendi-

5 Hacı Bayrâm-ı Velî'nin halifelerinin sayısı konusunda kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Bu husus için bk. Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî –Yaşamı-Soyu-Vakfı– I-II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1989, I, 48-57. Bununla beraber Sarı Abdullah Efendi'nin *Semerât*'ındaki düşüncelerinden hareketle Nihat Azamat, Hacı Bayram'ın kendisinden sonra halife bırakmadığını iddia eder. Söz konusu iddia için bk. Nihat Azamat, "Hacı Bayram-ı Velî", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi I-II*, İstanbul: YKY, 2008, I, 500.

6 Lâmiî Çelebi'nin, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin isimlerini saydığı diğer halifeleri ise şunlardır: Kızılca Bedreddin, Baba Nahhas Ankaravî, Salahaddin Mevlevî, Muslihüddin Halife, Ak Bıyık Meczub, Bursalı Ömer Dede. Câmî, *Nefahât*, s. 683.

7 Câmî, *Nefahât*, s. 683.

8 Taşköprizâde'nin ifadesiyle: *صحب الشيخ الحاج بيرام؛ ونال بصحته ما نال من الكرامات السنية والمقامات العلية، وحصل أذواقا عجيبية قدس سره*. Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fi ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye*, tahk. Ahmed Subhi Furat, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 1985, s. 76. Mecdî Efendi'nin (ö. 999/1591) çevirisiyle: "Şeyh Hacı Bayrâm hazretlerinin şeref-i sohbetleriyle ve bereket-i müsâhabetleriyle merâtib-i seniyye-i acibe ve metâlib-i semiyye-i garîbeye vâsil olup, lezzât-ı füyûzât-ı rabbâniyyeden zevk-i azîm ve hazz-i cesîme nâil oldu." Mecdî Efendi, *Tercüme-i Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1852, s. 95.

lerine has “koyun zikri”⁹ denilen bir zikrullah tavrının olduğunu söyler.¹⁰ Sarı Abdullah Efendi (ö. 1071/1660) de Hacı Bayrâm-ı Velî’den sonra fenâ ehli altı şahsın¹¹ zuhûr ettiğini bunlardan birisinin de İnce Bedreddin olduğunu belirttikten sonra Ebû Hâmid ile diyâr-ı Acem’den gelişlerine¹² ve “koyun zikri” meselesine “savtı semâya mevkûftur” şeklinde değinir.¹³ Müstakimzâde Süleymân Sa’deddîn (ö. 1202/1788) ise Bayrâmî Melâmilîğine dair telif ettiği *Risâle-i Melâmiyye-i Şuttâriyye*’de İnce Bedreddin hakkında yukarıda kaynaklarda zikredilen bilgileri neredeyse aynıyla tekrar eder; ek olarak İnce Bedreddin’in dervişlerinin Ankara’da varlığından söz eder.¹⁴ Ne var ki İnce Bedreddin’in Hacı Bayrâm’dan aldığı mânevî yol günümüze kadar gelmemiştir.¹⁵

Kaynaklarda İnce Bedreddin ile birlikte anılan ve biri diğeriyle sürekli karıştırılan Hacı Bayrâm’ın diğer halîfesi Kızılca Bedreddin’in hayatına dair bilgiler ise, daha önce belirttiğimiz üzere oldukça kısadır. Ayrıca muğlaklıklar devam etmekle birlikte İstanbul’daki en eski Osmanlı yapıları arasında yer alan Rumelihisarı Şehitlik Dergâhı ve mezarlığındaki bir kabir taşı bize tam olarak hangi Bedreddin’e ait olduğunu bilmediğimiz bir takım yeni bilgiler sunmaktadır. Bu kabir taşının üstünde şunlar yazılıdır: “Hû/Ebu’l-Feth Sultân Mehmed Hân ile teşrîf eden ve Akşemseddîn Hazretlerinin rüfekâlarından es-Seyyid eş-Şeyh Bedreddin ibn es-Seyyid eş-Şeyh Mahmûd ibn es-Seyyid eş-Şeyh Mustafâ kuddise sırruhû/Sene 855.”

9 Bayrâmîlik silsilesi itibâriyle zikr-i hafî ve zikr-i celîyi cem’ eden bir tarikat olarak değerlendirilmiştir. Bu durum daha sonra tarikatın iki ana kolunun (Bayrâmîyye-i Şemsiyye ve Melâmiyye-i Bayrâmîyye) tavrı farklılıklarındaki tercihlerde de etkili olan bir meseledir. Melâmet neşvesinin etkisiyle Hacı Bayrâm’ın hafî zikre meyli olduğu şeklinde kaynaklarda yapılagelen rivâyetler ile, Akşemseddin’in *Risâletü’n-nûriyyesi*’nde Bayrâmîlerin âyin sırasında halka hâlinde sıralanarak yüksek sesle (celî) zikrettikleri yönündeki rivâyetleri buna örnek olarak verebiliriz. Sözkonusu rivâyetlerin değerlendirilmesi için bk. Abdülbâki Gölpinarlı, “Bayramiye” *İA*, II, 424-426. Ayrıca Bayrâmîlikte zikir usûlü ve mûsiki hakkında daha geniş bilgi için bk. Ömer Tuğrul İnançer, “Bayramîlik -Zikir Usulü ve Musiki-”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, II, 107.

10 Nev’izâde Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1268, s. 64.

11 Sarı Abdullah Efendi’ye göre Hacı Bayrâm’ın yolunu devam ettiren diğer beş kişi şunlardır: Kızılca Bedreddin, Uzun Salahaddîn, Akbıyık Meczûb, Akşemseddîn, Ömer Dede el-Bursevî. Bk. *Semerâtü’l-fuâd fi’l-mebde’ ve’l-meâd*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1288, s. 144.

12 Sarı Abdullah Efendi, Acem diyârından Ebû Hâmid ile gelen zevât arasında Kızılca Bedreddin ve Uzun Salâhaddîn’in isimlerini de anar. Bk. Sarı Abdullah Efendi, *Semerât*, s. 144.

13 Sarı Abdullah Efendi, *Semerât*, s. 144.

14 Abdürrezzâk Tek, *Melâmet Risâleleri -Bayrâmî Melâmilîğine Dâir-*, Bursa: Emin Yay., 2007, s. 216.

15 Abdülbâki Gölpinarlı, “Bayramiye”, *İA*, II, 425.

Buradan ismi anılan Bedreddin'in babasının Şeyh Mahmûd, dedesinin de Şeyh Mustafa olduğu ve 855/1451-1452 senesinde vefat ettiğini öğreniyoruz. Ayrıca Akşemseddin'in dostlarından ve Sultan II. Mehmed ile birlikte İstanbul'un fethine katılanlardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Rumelihisarı Şehitlik Dergâhı tarihçesini çalışan Günay Kut ve Edhem Eldem, söz konusu kabrin –bazı muammalarıyla birlikte– Kızılca Bedreddin'e ait olabileceği kanısındadırlar.¹⁶ Kanaatimizce yine bu kabir taşındaki bilgilerden hareketle Ekrem Işın, Kızılca Bedreddin'i Bayramîliğin İstanbul'daki ilk temsilcileri arasında saymaktadır.¹⁷

Kısaca özetleyecek olursak, Hacı Bayrâm'ın hulefâsından olan her iki Bedreddin'in tam olarak ne doğum ve ölüm yerleri, ne doğum ve ölüm tarihleri, ne de kimlikleri hakkında kesin bilgilere sahibiz. Ancak klasik kaynakların üzerinde ittifak ettiği hususları özetleyecek olursak şu bilgilerle karşılaşırız: Öncelikle her iki Bedreddin'in de Ebû Hâmid ile Acem diyarından gelip Hacı Bayram'ın sohbetine iştirâk ederek seyr ü sülûklarını itmam eylemeleri ve sonrasında Larende, Bursa ve Ankara civârında çok sayıda dervişe sahip olmaları. Aslında bu durumu, tasavvuf ilminin kendi öz/iç tarihi açısından değerlendirdiğimizde –makalenin başında naklettiğimiz Herevî'nin cümlelerinin de teyid ettiği üzere– Hacı Bayram'ın meclisinde bulunmuş olmaklık, bizim için yeterli bir bilgidir. Eğer tasavvufun anlam ve değer dünyasından konuşulacak olursa, her iki sūfinin de kendi sırlarıyla sırlanmış oldukları söylenmelidir.

Peki, Hacı Bayram'ın has sohbetlerinde okuduğu –ve bu makaleye de konu olan– *Lemaât*'ın mütercimi kimdir ya da daha doğru bir ifadeyle onun hangi halifesidir? Maalesef bu sorunun cevabını döneme yakın kaynakların hiç birisinde bulamıyoruz. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, ilk olarak Bursalı Mehmet Tâhir'in (ö. 1344/1925) *Osmanlı Müellifleri*'nde yer alan “hulefâ-yı aliyyelerinden Bedreddin Efendi de ilm-i tasavvuftan İbrâhîm Irâkî'nin *Lemaât* ismindeki eser-i meşhûrunu tercüme etmiştir ki bir nüshası Bursa'da Cami-i Kebîr Kütüphanesi'nde vardır.”¹⁸ şeklinde kayıt sâyesinde *Lemaât* tercümesinden haberdâr olmaktayız. Aynı bilgiyi Mehmet Ali Aynî (ö. 1364/1945) de Hacı Bayrâm-ı Velî'nin biyografisini kaleme aldığı eserinde “(...) Hazret-i Pîrin meclislerinde hiç bir vakit

16 Günay Kut & Edhem Eldem, *Rumelihisarı Şehitlik Dergâhı Mezar Taşları*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yay., 2010, s. 14-69.

17 Ekrem Işın, “Bayramîlik”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, II, 104-105.

18 Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri I-III*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333, I, 57.

ma'nâsız sözler söylenmezdi. Bu meclis behemehâl bir ders, bir nasihat ve mev'ize ile gelenleri tenvîr ederdi. Bu kıymettâr sohbetlerin birinde Hazret-i Pîr mensûplarından Bedreddin Efendiye meşâhir-i sûfiyyeden Fahreddîn-i Irâkî'nin *Lemaât* isminde pek ma'rûf eser-i tasavvufisini Türkçeye tercüme etmesini emreylemişti¹⁹ ifadeleriyle bu tercümeyle değinir. Ne var ki, ne Bursalı Mehmet Tâhir ne de Mehmet Ali Aynî tercümenin hangi Bedreddin'e ait olduğunu tam olarak belirtmiştir. Fuat Bayramoğlu ise, herhangi bir somut veriye dayanmaksızın *Lemaât* tercümesinin İnce Bedreddin'e ait olduğu bilgisini vermektedir.²⁰ Aynı minvalde Hacı Bayram ve çevresi hakkında yapılmış çalışmaların çoğunluğundaki genel kabul²¹ de eserin müterciminin İnce Bedreddin olduğu yönündedir.²²

II. "Kudret, Kudret Vere": Bir Tercümenin Öyküsü²³

İnce Bedreddin, *Lemaât*'ı tercüme ediş sebebine, eserinin başında tafsilatlı bir şekilde değinmiştir. Kendisinin her nerede bir zikir halkası ya da vaaz meclisi olsa gönlünün bu meclislere teveccüh ettiğini söyleyen İnce Bedreddin, ilk önce Şeyh Hamîdüddîn'in daha sonra Hacı Bayrâm-ı Velî'nin sohbetlerinde bulunmuştur. Bu sohbetlerde, Hacı Bayrâm'ın nezaretinde meşâyıhtan bazılarının kitapları mütalaa olunmaktadır. *Lemaât* da bu kitaplardan biridir. Hacı Bayram, *Lemaât*'ı merkeze alarak tasavvufun temel meselelerinin konuşulduğu sohbetlerini yapmaktadır; ancak sohbet halkasında bulunan dervişândan bazıları Farsça ve Arapça'ya âşinâ olmadıklarından dolayı üzüntüye kapılmışlar. Bu yüzden arkadaşları İnce

19 Mehmet Ali Aynî, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, İstanbul: Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, 1343, s. 80-81.

20 Bayramoğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, I, 48. Ayrıca Bayramoğlu, eserinin başka bir yerinde dipnotta –sehven olsa gerek– *Lemaât* mütercimi olarak Kızılca Bedreddin'in ismini vermektedir. Bayramoğlu, *age*, I, 22.

21 İlgili çalışmalar için bk. Ali İhsan Yurd, *Akşemseddin Hayatı-Eserleri*, İstanbul: İFAV, 1994, s. 109; Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara: Muradiye Kültür Vakfı Yay., 1994, s. 160; Nihat Azamat, "Hacı Bayram-ı Velî", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi I-II*, I, 501; Baki Yaşa Altınok, *Hacı Bayram Velî –Bayramîlik Melâmîler ve Melâmîlik–*, Ankara: Oba Kitabevi, 1995, s. 114-115.

22 Ancak Mustafa Kara, –kullandığı el yazmadan dolayı olsa gerek– tercümenin Kızılca Bedreddin'e ait olduğunu söylemektedir. Bk. Mustafa Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları –Tarihatlar, Tekkeler, Şeyhler–*, s. 164.

23 Türkiye kütüphanelerinde yirminin üzerinde nüshası bulunan *Lemaât* tercümesinin bu çalışmada yalnızca üç nüshasına müracaat ettik: Manisa İl Halk Ktp., no: 3656, 36 vr.; Bursa İnebey Yazma Eser Ktp., Ulucami, no: 1715, 45 vr.; Süleymâniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, no: 3096, 94 vr. Ancak atıfların tamamını Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi 3096 no'lu nüshadan yaptık.

Bedreddin'den eserin Türkçeye çevrilmesini talep etmişlerdir. İlk başlarda İnce Bedreddin bu teklife pek sıcak bakmaz, fakat daha sonra dervişânın bu talebi Hacı Bayrâm-ı Velî'nin kulağına gitmiş ve İnce Bedreddin'i tercümeye teşvik etmiş: "Kudret, kudret vere" buyurmuştur. Buna binâen İnce Bedreddin Şeyhi Hacı Bayrâm'ın teşvik ve himmetiyle eserin tercümesini itmam eylemiştir.²⁴ Mütercim, tercümeyi tamamladığı güne, tercümenin sonunda manzum bir tarih düşürmüştür:

Lem'alar evrâkın itdüm tercüme
Sürmedüm hiç yâd sözü harcuma
Yıl dâd u dâl u lâm içindedür
Hem receb ayı ve hem dördüdedür
Mustafâ rûhına bizden çok selâm
Dahi ashâbına ilâ yevmi'l-kıyâm²⁵

Bedreddin Efendi, *Yıl dâd u dâl u lâm içindedür* dizesinde seneyi ebced harfleri ile söylemiştir, buna göre (dâd) 800 + (dâl) 4 + (lâm) 30: 834'e tekabül etmektedir. Ayı ve günü de yukarıda geçen beytinde tam olarak vermiştir: 4 Receb 834/ 18 Mart 1431 Pazar. Demek oluyor ki, İnce Bedreddin Hacı Bayram hayatta iken başladığı tercüme, şeyhinin âlem-i cemâle yürüyüşünden (833/1430) bir yıl sonra tamamlayabilmiştir.²⁶

Tasavvuf tarihinde *Lemaât* dışında girişte değindiğimiz üzere Hacı Bayrâm-ı Velî'nin teşvik ya da himmetiyle tercüme edilen Osmanlı toplumunun dinî-tasavvufî yönünü besleyen başka eserler de mevcuttur. Daha çok kardeşi Yazıcıoğlu Mehmed'in eserlerini Türkçeye kazandıran Ahmed Bîcân'ın tercüme/telifleri ve Elvân-ı Şîrâzî tarafından yapılan Şebüsterî'nin (ö. 720/1320) tasavvuf tarihi literatüründe klasikleşmiş eseri *Gülşen-i Râz'*ın tercümesini burada zikredebiliriz. Özellikle burada şunu tekrar vurgulamalıyız ki, gerek İnce Bedreddin'in çevirisi, gerekse diğer iki mütercim sûfînin çalışmaları salt bir tercümeden ibaret değildir. Söz konusu çevirilerin aslın-

²⁴ İnce Bedreddin, *Tercüme-i Lemaât*, Süleymâniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, no: 3096, vr. 4^a-6^a.
²⁵ *age*, vr. 95^b.

²⁶ Ayrıca tercümenin Hacı Bayrâm-ı Velî hazretlerinin âlem-i cemâle intikâlinden sonra tamamlandığını mütercimin şu cümleleri göstermektedir: "Sultânü'l-meşâyih, el-mürşidü'r-reşid, murâdu'l-mürîd, matlûbu'l-karîb ve'l-baid, el-hâdi'l-muhdi Şeyhimiz Hazreti gâh gâh kendi kereminden bu âşıklarına ba'zı husûl-i tecelliden haber verirdi. Âh dirîğ, sad hezâr dirîğ! Ol Sultân eldeyken kadrin bilmedik. Dünyamız hurâfâtına aldanıp onun hizmetin yerine getirip onun sohbet şerefi ile müşerref olup bu yolu varamadık." *age*, vr. 12^{a-b}.

da telife yakın metinler olduğu rahatlıkla söylenilebilir. Bu husus, söze konu olan eserler, Ahmed Bîcân'ın *Müntehâ*²⁷ ya da Elvan-ı Şirazi'nin *Gülşen-i Râz* tercümelemleri incelendiği zaman rahatlıkla fark edilebilir. İnce Bedreddin'e gelince, o "bu kitâb tercümedir"²⁸ diyerek her ne kadar yaptığının bir tercüme faaliyeti olduğunu söylese de aslında yaptığı çalışma neredeyse bir şerh-telife dönüşmektedir. Çünkü İnce Bedreddin metni birebir aktaran, –diğer iki tarikat arkadaşı gibi– kelimenin tam anlamıyla bir mütercim değildir. Dolayısıyla da hiç şüphesiz tercümede/telifte kendine has izlediği bir takım yöntemleri vardır; bunları maddeler hâlinde kısaca şöyle verebiliriz:

1. Mütercim tarafından metin birebir, sözcüğü sözcüğüne, kelimesi kelimesine harfiyen aktarılmaz. Metni anlaşılır kılma amacı, metnin anlamı – belki de tasavvufi bağlamı demek daha doğru– öncelikli olarak gözetildiği için mefhum yani anlama göre çeviri tercih edilir. Dikkatle incelendiğinde aslında bu husus bizlere, İnce Bedreddin'in metne olan katkıları ve metni yeniden inşâ edişi hakkında da önemli fikirler sunmaktadır. Ayrıca bu, bize mütercimin nazarî tasavvuf ile olan irtibatını görmemize de yardımcı olmaktadır. Meselâ, Farsça orijinali²⁹ "سلطان عشق خواست که خیمه بصحرا زند، در خزاین بگشاد گنج بر" şeklinde olan cümleyi İnce Bedreddin "Sultân-ı aşk diledi ki vücûd sahrâsında çadırın kura, esmâ ve sıfât hazîneleri kapısını açsın, feyz-i tecellî gençlerin âleme saçsın, kendüyü âşikâre kılsın, perde ve perdedârsız cemâlin görerler, makâsîd ve metâlib bilâ-vâsîta katında hâsıl ola"³⁰ şeklinde çevirmiştir. Farsça ifade dilimize kelimesi kelimesine şöyle çevrilebilir: "Aşk sultanı çadırını sahrâda kurmak istedi, hazinelerini açtı ve mücevherlerini âleme saçtı."³¹

2. Âyet-i kerîme ve hadis-i şerîflerin Arapçalarını yazdıktan sonra meâl ve tercümelemleri verilmiştir. Aynı üslubu mütercim büyük velîlerin Arapça ve Farsça sözlerinin tercümesinde de devam ettirmiştir. Böyle bir tarzı benimsemesindeki ana gaye, âyetlerin, hadislerin ya da evliyaullahın sözlerinin halk dilinde mütedavil olması isteğidir.³²

3. Eserde geçen Arapça ve Farsça manzumelerin çevirisinde ise, yalnız-

27 Bk. Ahmed Bîcân, *el-Müntehâ –Fusûsu'l-Hikem Üzerine Bir Çalışma–*, haz. Ayşe Beyazıt, İstanbul: İnsan Yay., 2011; Mustafa Özkan, "Elvân-ı Şirâzî", *DİA*, XI, 67-68.

28 *Tercüme-i Lemaât*, vr. 2^b.

29 Fahreddîn-i Irâkî, *Külliyât-ı Fahreddîn-i Irâkî*, tahk. Nesrin Muhteşem, Tahrân: İntişârât-ı Züvvâr, 1386/2007, s. 458.

30 *Tercüme-i Lemaât*, vr. 15^a.

31 Fahreddîn-i Irâkî, *Aşk Metafiziği –Lemaât–*, trc. Ercan Alkan, İstanbul: Hayykitap, 2012, s. 96.

32 *Tercüme-i Lemaât*, vr. 2^b.

ca tercümelemleri yazılmış, metinlerin orijinalleri yazılmamıştır. Ancak İbn Fârız'ın sûfîler tarafından çokça dillendirilen aşağıda vereceğimiz beyit bunun istisnâsıdır. Söze konu olan bu beyit, mütercim İnce Bedreddin'e göre "câmi-i cemi'-i hakâyık" yani bütün hakikatleri kapsayıp kuşatan, kendinde toplayan olduğundan, "teysîren lil-hıfz" yani kolay ezberlenebilmesi amacıyla Arapçası ile birlikte yazılmıştır:

وَإِنِّي وَإِنْ كُنْتُ ابْنُ آدَمَ صُورَةٌ
فَلَيْ فِيهِ مَعْنَى شَاهِدٍ بِأَبْوَتِي

*Gerçi Âdemoğluyum sûrette var bende nişân
Kim ânınla hakikat ol oğul ben atayım³³*

4. Mütercim şiirleri çoğunlukla manzum çevirmeyi tercih etmiştir:

گر جمله توئی همه جهان چیست؟
ور هیچ نیم من این فغان چیست؟
چون هست یقین که نیست جز تو
آوازه این همه گمان چیست؟

*Eğer cümle cihân sensen cihân ne?
Ve ger ben hiç değilsem figân ne?
Yakîn budur ki yoktur senden artık
Pes arada düşen bunca gümân ne?³⁴*

5. Metin içerisindeki şerh/açıklama cümlelerinin³⁵ dışında "Fâide" başlığı altında mütercim konuyu tamamlayacağını düşündüğü, ilgili bölümle irtibatlı ya da o bölümü vuzuha kavuşturacağı umulan tasavvufî meseleleri ele almıştır. Tercümede sırasıyla kurb-ı ferâiz ve kurb-ı nevâfil, vücûd-ı mutlak, muhabbetin çeşitleri, fakrın türleri, fena ve vuslat konularını toplam beş "fâide"de anlatır. Mütercimin "Fâide" başlığı altında izah ettiği konuları bir sonraki bölümde tek tek kısaca değerlendireceğiz.

³³ *age*, vr. 2^{a-b}.

³⁴ *age*, vr. 51^b.

³⁵ Bu cümlelere örnek olarak Ebü'l-Hasan Harakânî'ye nispet edilen "Rabbimden iki sene ile eksigim" sözünün şerhi için bk. *age*, vr. 65^{a-b}.

III. “Rengine Aşkın Cümle Boyandı”: *Tercüme-i Lemaât*’ta Tasavvufi Meseleler

Öncelikli olarak burada kısaca *Lemaât*’ın ana temasından söz ettikten sonra *Tercüme-i Lemaât*’ta mütercimim ele aldığı tasavvufi meselelere geçeceğiz. En geniş anlamıyla aşk, *Lemaât*’ın ana temasıdır. Sûfilere göre aşk, kozmik bir ilke olmanın yanı sıra hem teolojik, hem kozmogonik, hem metafizik, hem kozmolojik hem de psikolojik bir ilkedir.³⁶ Dolayısıyla her ne ki aşkın kapsamına girmektedir, o *Lemaât*’ın konusu kapsamındadır. Kısacası Hacı Bayrâm-ı Velî’nin “Rengine aşkın cümle boyandı” nutkunda dile gelen hakikat, bütün yönleriyle bu eserin konusudur. Şöyle ki eserde büyük sûfi Cüneyd-i Bağdâdî’nin (ö. 297/909) “Suyun rengi kabinin rengidir –لُونُ الْمَاءِ لُونُ إِنَائِهِ–” sözü âşık ile mâşûk arasındaki ilişkinin izahında “Sevenin rengi sevgilinin rengidir –لُونُ الْمُحِبِّ لُونُ مَحْبُوبِهِ–”³⁷ ifâdesine bürünmektedir. Bu cümlenin ârifâne bir duyuşla Türkçedeki birebir karşılığı ise Hacı Bayrâm-ı Velî’nin nutk-ı şerîfindeki “Rengine aşkın cümle boyandı” mısrasıdır. Bu mısradaki “aşk”ı İbn Arabî (ö. 638/1240) terminolojisindeki “vücûd/varlık” ile eş anlamlı okuduğumuzda “Rengine varlığın/mutlak vücûdun cümle boyandı” olur ki *Lemaât*’ta Irâkî’nin yapmaya çalıştığı da aşkın mertebe ve taayyünlerini yani bütün yönleriyle varlık ve zuhûra gelişi bir nebze de olsa vuzûha kavuşturmadır. Aslında Fahreddîn-i Irâkî bunu yaparken birbirine çok yakın iki bakış açısının bir sentezini bizlere sunmaktadır: Aşk bir yönüyle, Hak ya da varlık ile özdeş iken, bir yönüyle de Hak’ın sıfatlarından birisidir. Nitekim nihâi anlamda her iki yön ya da bakış açısı da İbn Arabî ve takipçilerinde *min vechin* aynı mânâya taalluk etmektedir.³⁸

Gerek doğrudan, gerekse dolaylı, yukarıda sözü edilen hususlarla irtibatlı olarak İnce Bedreddin belirttiğimiz üzere “Fâide” başlığı altında bazı tasavvufî meselelere değinerek tercümesine zenginlik katmıştır:

Mütercim, *Lemaât*’ın mukaddimesini çevirmesinin akabinde, ilk “Fâide”de tasavvuftaki kurb kavramını ele alır. Kurb, sûfiler nezdinde kul ile Hak arasındaki yakınlığı ya da yakınlaşmayı ifade eder. “Kulum bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşırım” hadis-i şerîfinden bildirildiği üzere tasavvufî anlayışta yakınlaşma karşılıklı vukû bulan bir

36 İhsan Fazlıoğlu, *Işk İmiş Her Ne Var Âlemde İlim Bir Kil ü Kâl İmiş Ancak –Fuzuli Ne Demek İstedi?–*, İstanbul: Klasik Yay., 2011, s. 36-37.

37 Irâkî, *Aşk Metafizigi*, s. 108.

38 *Lemaât*’ın tasavvuf felsefesi açısından değerlendirilmesi için bk. William C. Chittick, “*Lemaât*’ın Tasavvuf Felsefesi”, *Aşk Metafizigi*, s. 54-79.

hâldir. Sûfîler ıstılahında kurb-ı ferâiz ve kurb-ı nevâfil olmak üzere kurb ikiye ayrılır. Hakk'ın sübûtî sıfatlarıyla kulun âleti hükmünde olmasına kurb-i nevâfil; kulun Hakk'ın âleti hükmünde olup tamâmen aradan çıkmasına ise, kurb-i ferâiz denilir. Yâni kulun Hak ile görüp işitmesi kurb-ı nevâfil; Hakk'ın kul ile görüp işitmesine ise, kurb-ı ferâiz denilir.³⁹ İnce Bedreddin âşık ve mâşûk arasındaki ilişkiden hareketle klasik tasavvufun bu iki kavram çiftini izaha girişir. Şöyle ki katrenin denizde yok olması gibi, muhakkiklere göre, âşık kendiliğinden arınıp bütünüyle mâşûk olduğu zaman kurb-ı ferâiz gerçekleşmiş olur; mâşûk âşıkla bir olduğunda ise, kurb-ı nevâfil gerçekleşmiş olur. Buna göre ehlullah içinde ehl-i kemâl iki tâifedir: İlk tâife cezbeleri sülûklerinden önce olanlardır. Bu makâmda Hak'tan kendisine tecellî hâsıl olan kul, Hakk'ın âleti hükmünde olur. “Allah Ömer'in lisânı ile konuşur – إِنَّ اللَّهَ يُنْطِقُ عَلَى لِسَانِ عُمَرَ –”⁴⁰ hadisinde dile getirilen mânâ kurb-ı ferâize işâret etmektedir. Ehlullahtan ikinci tâife ise, sülûkleri cezbelerinden önce olanlardır. Bu makâmda kula Hak'tan tecellî vâki olduğunda Hak o kulun âleti hükmünde olur. “Ben onun kulağı, gözü ve eli olurum – كُنْتُ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ وَيَدَهُ –”⁴¹ hadisi ise, kurb-ı nevâfile işâret etmektedir. Bedreddin Efendi'ye göre cezbeleri sülûklerinden önce olan tâifenin mertebesi, sülûkleri cezbelerinden önce olan tâifenin mertebesinden daha yücedir. Nitekim ilk makâmda kul Hak ile olur, mukayyedikten kurtulur, ıtlaka erer; diğer makâmda ise, Hak kul ile olur, mutlaklıktan mukayyedliğe varır.⁴²

Mukaddimenin peşi sıra gelen ikinci “Fâide” ise, kısaca mutlak vücûd ve taayyünleri hakkındadır. Mutlak anlamda vücûd Hakk'a aittir ve nesnelere vücûdu Hakk'ın isim ve sıfatlarının zuhûrundan ibârettir. İnce Bedreddin bu “Fâide”de Mutlak Vücûd'un birliğine ilişkin zihinlere gelebilecek şüpheleri gidermeye çalışmaktadır. Buna göre eğer mevcûdâtın varlıkları, Mutlak Vücûd'un dışında başka bir mevcûddan ya da kendi varlıklarından kaynaklanıyor ise, burada bir çokluk/kesret söz konusudur. Dolayısıyla da bu tasavvurda bir şirk durumu vardır; bu durum ise, Mutlak vücûd için muhâl bir durumdur. İlkece mutlak vücûd birdir, mevcûdât ise onun maz-

39 Kavramın klasik tasavvuftaki karşılıklarının İsmâil Hakkı Bursevî tarafından yapılan yorumları için bk. Seyyid Mustafa Râsim Efendi, *Tasavvuf Sözlüğü –İstîlâhât-ı İnsân-ı Kâmil-*, haz. İhsan Kara, İstanbul: İnsan Yay., 2008, s. 885-889.

40 Ebû Dâvud, “Hurûc”, 18.

41 Buharî, “Rikak”, 38.

42 *Tercüme-i Lemaât*, vr. 10^a-12^b.

harlarıdır. Mutlak vücûd “gâh melekde görünür, gâh felekde görünür, gâh hayvânda görünür, gâh cemâdda gâh onda gâh bunda”... Ancak mazharların çokluğu mutlak vücûdun çokluğunu gerektirmez.⁴³ İnce Bedreddin ayrıca şeyhi Hacı Bayrâm-ı Velî'nin bu mertebeden haber verdiğini müntesiplerini de bu mertebeyi idrâke teşvik ettiğini özellikle belirtir.⁴⁴

Genel itibariyle konusu “aşkın mutlak anlamda tüm mazharlarda zuhûru ve her tür idrâk ve bilinç için mâşûk kisvesinde görünmesi hakkında”⁴⁵ olan *Yedinci Lem'a*'da mütercim, “Fâide” başlığı altında muhabbet ve çeşitlerini ele alır. İnce Bedreddin'in tasnifiyle muhabbet beş çeşittir: Zâta, fiile, hâle, mertebeye ve sığata ait olan muhabbet. İlk muhabbet çeşidinde muhabbet yalnızca zâta mahsus olmalıdır. Fiile dönük muhabbet ise zâtın dışında bir nesnenin muhabbeti söz konusudur, sâni'in (bir eser vücûda getirenin) masnûunu (eserini) sevmesinde olduğu gibi. Fiile dönük muhabbet İnce Bedreddin'e göre daimî bir muhabbettir. Hâle mahsus muhabbet ise muhabbet sebebi daimî değildir, meselâ iki kişinin semâ hâlinde birbirleri ile zevk edip birbirlerine muhabbet beslemeleri gibi, bu semâ hâli son bulduğunda son bulan bir muhabbettir. Beşinci muhabbet türü ise sıfatlara has muhabbettir. Bu iki kişi arasında her iki taraf için muteber olacak bir nesne bulunmadığında yani ortak bir zemin olmadığında ortaya çıkan muhabbettir.⁴⁶ İnce Bedreddin'in yapmış olduğu muhabbet tasnifi kendi içinde bir özgünlüğe sahiptir. Benzer şekilde tasavvuf literatüründe beşli muhabbet tasnifi yapan bir diğer isim ise, Dâvûd-ı Kayserî'dir (ö. 751/1350). Ancak burada her iki muhabbet tasnifi arasında kısmen isim düzeyinde bir benzerlikten söz edebiliriz. Şöyle ki Dâvûd-ı Kayserî'deki söz konusu beşli muhabbet tasnifi daha çok varlık ve mertebeleri dikkate alınarak yapılan bir tasniftir. Buna göre zât, sıfat, isim, fiil ve eser yönünden muhabbet çeşitlendirilir. Zâtî muhabbet, ilâhî zâtın kendi zâtını zâtıyla idrâkinden ve zâtın ahadiyyet mertebesi olan sıfatlarıyla zuhûrunu talep etmesinden neşet eden sevgi türüdür. Sıfâtî muhabbet, her bir sıfatın ilâhî zâttan isim ve sıfatlarının mazharlarında zuhûrunu talep dolayısıyla ortaya çıkan muhabbettir. Esmâî muhabbet, isimlerin kendilerinin zuhurunu ve zuhûr mahallerini talep ile ortaya çıkan muhabbettir. İsim ve sıfatlarla ilgili sevgi zuhûru yani âlemin varlığını

43 *age*, vr. 13^{a-b}.

44 *age*, vr. 21^a.

45 Irâkî, *Aşk Metafizîği*, s. 113.

46 *Tercüme-i Lemaât*, vr. 32^b-33^a.

gerektiren sevgidir. Ef'âlî muhabbet, celâlî ve cemâlî isimlerin mazharları vasıtasıyla ilâhî şuûnun zuhûrunu talep eden sevgi türüdür. Âsârî muhabbet ise ekvânda (oluşta) ortaya çıkan sevgi türüdür. Bu sevgi türü ise daha çok sırasıyla mücerred ruhlar, semavî varlıklar, tabiî ve cismânî varlıklara arasındaki sevgi türüdür. Âriflere göre sevgi türlü türlü de olsa hepsi birbiriyle iç içe ve biri diğeriyle bir şekilde ilişki içerisindedir. Dâvûd-ı Kayserî'ye göre sevgilerin tümü asâleten Hakk'a, tebean Hakk'ın dışındakilere aittir.⁴⁷

Dördüncü "Fâide"nin konusu fakr ve türleridir. Bu mesele *Yirminci Lem'a*'da aşkın âşık ve mâşûka verdiği sıfatlar bağlamında geniş bir şekilde ele alınır. Buna göre aşk izzet ve gınâyı (zenginlik) mâşûka, zillet ve fakrı ise âşıkta vermiştir. Yani fakirlik âşıkın bir sıfatıdır.⁴⁸ İnce Bedreddin'e göre fakr makâmına erişen kimse iki âlemde de kendisini yok eyler, "hiç ender hiç" olur. Bu ifadeler "fakirlik iki âlemde yüz karasıdır" hadisinin bir yorumudur. Bâyezîd-i Bistâmî'nin (ö. 234/848) "Sübhânî/Şânım ne yücedir" sözü ile Hallâc-ı Mansûr'un (ö. 309/922) "Ene'l-Hakk/Ben Hakk'ım" sözünü de fakr makâmı bağlamında değerlendirir. Fakr makâmına erişen kimse hiç bir şeye mâlik değildir hatta kendi varlığından soyunmuş geride yalnızca vücûd-ı hakîkî kalmıştır. Dolayısıyla bu makâm sahiplerinden sâdır olacak olan sözler ya "Sübhânî"dir ya da "Ene'l-Hak"tır. İşte bu fakirliğin küfür olayazdığı mertebedir, dolayısıyla da zâhiren küfre yakın durur, zâhirine bakan burada küfür görür; bâtınına nazar eden ehl-i sır katında ise bu kâmil imân sâhibinin hâlidir. Bu fâidede son olarak Bedreddin Efendi, şeyhi Hacı Bayrâm'ın da bir nutkunda dile gelen "Fakirlik övüncümdür"⁴⁹, "Fakirlik iki âlemde yüz karasıdır"⁵⁰ ve "Fakirlik küfür olayazdı" hadislerini bir arada düşünüp bunların arasını telif etmek gerektiğini söyler.⁵¹

Son "Fâide" ise, mütercim tarafından birbiri ile irtibatlı iki kavram olan ve kimi zaman biri diğeri yerine de kullanılan fenâ ve vuslata

47 Dâvud el-Kayserî, *Aşk Şarabı ve Hayat -Kaside-i Hamriyye Şerhi-*, trc. Turan Koç-Mehmet Çetinkaya, İstanbul: İnsan Yay., 2011, s. 44-45.

48 Irâkî, *Aşk Metafizigi*, s. 158-161.

49 Hacı Bayrâm-ı Velî bu hadisi herkesçe malum şu dizelerinde anar: el-Fakru fahrî, el-fakru fahrî / Demedi mi âlemlerin fahrî / Fakrımı zikret fakrımı zikret / Mahv u fenâda buldu bu gönlüm. Bk. Bayramoğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, II, 228.

50 Bu hadiste dile getirilen mânânın Hacı Bayrâm-ı Velî'nin şiirindeki karşılığı: Sevâd-ı âzâm sevâd-ı âzâm / Belki oluptur arş-ı muazzam / Mesken-i cânân mesken-i cânân / Olsa acep mi şimdi bu gönlüm. Bk. *age*, II, 228.

51 *Tercüme-i Lemaât*, vr. 75^b-76^b.

ayrılmıştır. Bedreddin Efendi, kulun Hakk'ın sıfatları ile sıfatlanabilmesi için Hak'ta fenâ bulması gerektiğini söyler. Burada fenâdan maksat ise, kulun yaratılmışlığa (halkiyyet) özgü özelliklerinden fânî olmasıdır. Başka bir ifâde ile tam anlamıyla fenânın gerçekleşebilmesi için kulun diğer yaratılmışlarla olan bağlarını, ilgilerini, ilişki ya da ilintilerini koparıp Hakk'a tam bir teveccüh ile yönelmesidir. Zâtî muhabbetin gerçekleşebilmesi için bu yegâne şarttır.⁵² Tasavvuf terminolojisinde kulun kendi vasıflarından sıyrılıp Hakk'ın vasıflarında fenâ bulmasının bir diğer adı da "vasl"dır.⁵³ Bedreddin Efendi, vasl/vuslat ıstılahını daha çok vâsıl-illah olanlarla irtibatlı bir şekilde değerlendirir. Vuslat ehli (vâsıl) üç kısımdır: İlki Hakk'a vâsıl olup O'nda tamâmen fânî olmuş kimselerdir ki bunlar asla eriştikleri yerden geri dönemezler. İkincisi ise, Hakk'a vâsıl olmuşlardır; ancak tekmil-i sülûk etmedikleri için, kendi mânevî hallerini ıslah etmek ve kemâle erdirmek üzere gerisin geriye dönerler. Üçüncü grup Hakk'a vâsıl olmuşlardır; fakat onlar ilâhî izinle nâkısıları kemâle erdirmek göreviyle bu âleme gönderilirler. Bedreddin Efendi'ye göre ilk iki gruptaki vâsıllara (ermişlere) seyr ü sülûk yapmak üzere biat etmek câiz değildir. Çünkü ilki fenâ hâlinde müstağraktır kendisinden haberi yoktur; ikincisi ise, seyr ü sülûk yaptırtmak, kemâle erdirmek bakımından nâkıstır. Üçüncü gruptaki vâsılları (ermişleri) ise, mürşid-i hakîkiler olarak niteleyen Bedreddin Efendi, onların Hakk'ın izni ile bu âleme döndüklerini söyler ve onlara iktidâ etmek gerektiğinin önemi üzerinde durur. Zîrâ bu gruptaki vâsıllar, "Kavmi arasında şeyh, ümmeti arasında peygamber gibidir" sözünde belirtilen makâmın sâhibidirler.⁵⁴ Hz. Peygamber'in Hira'dan risâleti tebliğ etmek üzere geri dönmesi hâdisesi ile Hakk'a erdikten sonra tekrar bu âleme dönenlerin hâlini benzer şekilde değerlendiren İbn Arabî'ye göre, Hakk'a eren kimseler "Âlimler peygamberlerin vârisleridir" hadisinin sırrına mazhar olmuşlardır. Me-seleyi daha çok İbn Arabî velâyet ile verâset arasındaki irtibatın varlığından hareketle izah eder. Hz. Peygamberin şeriatıyla Hakk'a yönelen kimse kâmil bir vâristir. Hak, ilâhî bir tecellî sâyesinde Hz. Muhammed'e indirilene anlama nimeti ile onları rızıklandırır; onlar bu ümmet içinde ilham sahibi kimselerdir. Hak kendisine eren bu kullarını, insanları irşat etmek ve şeriatın maksatlarını açıklamak üzere mahlûkâtı arasına

⁵² *Tercüme-i Lemaât*, vr. 91^a.

⁵³ Zafer Erginli (ed.), *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kalem Yay., 2006, s. 1178.

⁵⁴ *Tercüme-i Lemaât*, vr. 92^a-93^b.

tekrar gönderir. Bununla beraber Hakk'ın öyle kulları da vardır ki, Hak onlara tecellî ettiğinde, onları kendisine çeker, kendisiyle meşgul edip âleme geri göndermez. İbn Arabî'nin bildirdiğine göre bu durum pek çok kez gerçekleşmiştir. Ancak tam anlamıyla peygamberlere vâris olmanın kemâli, irşat maksadıyla bu âleme dönmeye bağlıdır.⁵⁵

Sonuç

Lemaât Anadolu coğrafyasında Farsça olarak kaleme alınmış ve Anadolu Türkçesine tercüme edilmiş olan klasik tasavvuf eserlerinin ilklerinden birisidir. Gerek *Lemaât* metninin gerekse İnce Bedreddin tercümesinin kütüphanelerdeki istinsah edilmiş nüshalarının sayıları pek çoktur. Tespit edebildiğimiz kadarıyla yalnızca İnce Bedreddin'in *Lemaât* tercümesinin yirminin üzerinde istinsahı vardır. Bu husus eserin yaygınlığı ve sonraki yüzyıllardaki tasavvuf düşüncesine etkisini göstermek için yeterli ve önemli bir veridir. *Lemaât* tercümesi Hacı Bayrâm ve Bayrâmî tarikatının İbn Arabî ve ekolü ile olan irtibatını ilk elden gösteren bir metindir. Vücûd, a'yân-ı sâbite, istidad, kabiliyet, kurb-ı ferâiz, kurb-ı nevâfil, fakr, fenâ ve vuslat gibi İbn Arabî tasavvufunun öne çıkan kavram ve meseleleri Hacı Bayrâm'ın meclisinde sohbet konu olmuş ve müridi Bedreddin Efendi tarafından bu tercümede yazıya geçirilmiştir. Bu doğrultuda Gölpinarlı'nın özellikle vurguladığı üzere başlangıcından beri Bayrâmîlik, vahdet-i vücud tavrını benimsemiş bir tarîkattir.⁵⁶

Daha önce de belirttiğimiz üzere Bedreddin Efendinin çalışması harfi bir tercümeden ziyade muhtasar bir şerh hüviyetini taşımaktadır; dolayısıyla telif bir eserdir. Bu yüzden bu çalışmanın Bayramî çevrelerde kaleme alınmış ilk eserlerden biri olduğunu da rahatlıkla söyleyebiliriz. Ayrıca her ne kadar bu eserin imlâsı, Hacı Bayrâm'ın bizzat kendi elinden çıkmamış olsa bile, onun sohbetinde bulunan halifelerinden birisinin *Lemaât* metni ile bağlantılı olarak dile getirdiği hususların, Hacı Bayrâm'a ait olabileceğini söylemek pek uzak bir ihtimal olmasa gerektir. Dolayısıyla da kanaatimizce *Lemaât* tercümesini Hacı Bayrâm-ı Velî'nin bir metni gibi okumamızda hiç bir sakınca yoktur. Nitekim şahsî kütüphanemizde bulunan bir *Lemaât* tercümesi nüshasının da hâtimesinde "Kutbu'l-Aktâb Hacı Bayrâm-ı Velî'nin fem-i sâadetlerinden işitilmiştir

55 İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, trc. Ekrem Demirli, I-XVIII, İstanbul: Litera Yay., 2006, II, 267-274; Mustafa Râsim Efendi, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü -İstîlâhât-ı İnsân-ı Kâmil-*, s. 1175.

56 Abdülbaki Gölpinarlı, "Bayramiye", *İA*, II, 425.

-*Mesmûun min fey'-i Kutbu'l-Aktâb Hâcî Bayrâm Velî-*” şeklinde yazılı olan kaydın, Hacı Bayrâm-ı Velî ile söz konusu metin arasındaki ilişkiyi ve özdeşliği göstermesi açısından önemli bir kayıt olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca Fuat Bayramoğlu, kendi özel kütüphanesinde bulunan eksik bir *Lemaât* yazmasının başlığının, her nedense ve her nasılsa “Hâzâ Risâle-i Lemaât-ı Şeyh el-Hâc Bayram” başlığını taşıdığını ve Sayın Kemal Etker’e ait bir yazmada da aynı şekilde yazılı olduğunu belirtmektedir. Bu duruma Fuat Bayramoğlu, *Lemaât*’ın Hacı Bayrâm’ın işaret ve isteği üzerine İnce Bedreddin tarafından Türkçeye tercümesinin yol açmış olabileceğini söylemektedir.⁵⁷ Kısaca söyleyecek olursak, Hacı Bayrâm-ı Velî ve ilk kuşak Bayrâmî çevrelerinin klasik tasavvuf birikimi ile olan âşinâlığını ve sonraki yüzyıllarda tarikatın şekillenmesinde hâkim tasavvufi geleneğin ana unsurlarını anlamak açısından *Lemaât* metni ve tercümesi büyük önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Ahmed Bîcân, *el-Müntehâ -Fusûsu'l-Hikem Üzerine Bir Çalışma-*, haz. Ayşe Beyazıt, İstanbul: İnsan Yay., 2011.
- Altınok, Baki Yaşa, *Hacı Bayram Velî -Bayramîlik, Melâmîler ve Melâmîlik-*, Ankara: Oba Kitabevi, 1995.
- Aynî, Mehmet Ali, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, İstanbul: Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, 1343.
- Azamat, Nihat, “Hacı Bayram-ı Velî”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, I-II, İstanbul: YKY, 2008.
- Bayram, Mikail, *Sadru'd-din-i Konevî -Hayatı, Çevresi ve Eserleri-*, İstanbul: Hikmetevi Yay., 2012.
- Bayramoğlu, Fuat, *Hacı Bayrâm-ı Velî -Yaşamı-Soyu-Vakfı-*, I-II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1989.
- Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I-III, İstanbul: Matbaa-i Âmir, 1333.
- Câmî, Abdurrahmân, *Nefahâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds*, Tercüme ve şerh: Lâmiî Çelebi, İstanbul: 1289.
- Cebecioğlu, Ethem, *Hacı Bayram Velî ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara: Muradiye Kültür Vakfı Yay., 1994.
- Dâvud el-Kayserî, *Aşk Şarabı ve Hayat -Kasîde-i Hamriyye Şerhi-*, trc. Turan Koç-Mehmet Çetinkaya, İstanbul: İnsan Yay., 2011.
- Erginli, Zafer (ed.), *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kalem Yay., 2006.
- Fahreddîn-i Irâkî, *Aşk Metafizigi -Lemaât-*, trc. Ercan Alkan, İstanbul: Hayykitap, 2012.
- Fahreddîn-i Irâkî, *Külliyyât-ı Fahreddîn-i Irâkî*, tahk. Nesrîn Muhteşem, Tahrân: İntişârât-ı Züvvâr, 1386/2007.

57 Bk. Bayramoğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, I, 36.

- Fazlıoğlu, İhsan, *Işık İmiş Her Ne Var Âlemde İlim Bir Kıl ü Kâl İmiş Ancak –Fuzulî Ne Demek İstedi –*, İstanbul: Klasik Yay., 2011.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, “Bayramiye” *İA*, II, 424-426.
- İşın, Ekrem, “Bayramîlik”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, II, 104-105.
- İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, trc. Ekrem Demirli, I-XVIII, İstanbul: Litera Yay., 2006.
- İnançer, Ömer Tuğrul, “Bayramîlik - Zikir Usulü ve Musiki”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, II, 107.
- İnce Bedreddin, *Tercüme-i Lemaât*, Süleymâniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, no: 3096; 94 vr.; Manisa İl Halk Ktp., no: 3656, 36 vr.; Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Ulucami, no: 1715, 45 vr.
- Kara, Mustafa, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları –Tarikatlar, Tekkeler, Şeyhler–*, İstanbul: Dergâh Yay., 2005.
- Kut, Günay & Eldem, Edhem, *Rumelihisarı Şehitlik Dergâhı Mezar Taşları*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yay., 2010.
- Nev'izâde Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1268.
- Özkan, Mustafa, “Elvân-ı Şîrâzî”, *DİA*, XI, 67-68.
- Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd fi'l-mebde' ve'l-meâd*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1288.
- Seyyid Mustafa Râsim Efendi, *Tasavvuf Sözlüğü –İstîlâhât-ı İnsân-ı Kâmil–*, haz. İhsan Kara, İstanbul: İnsan Yay., 2008.
- Taşköprizâde, eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fi ulemâ'î'd-devleti'l-Osmâniyye, tahk. Ahmed Subhi Furat, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 1985.
- Tek, Abdürrezzâk, *Melâmet Risâleleri –Bayrâmî Melâmilîğine Dâir–*, Bursa: Emin Yay., 2007.
- Yurd, Ali İhsan, *Akşemseddin –Hayatı-Eserleri–*, İstanbul: İFAV, 1994.